

HIV/AIDS'n Eenyutu qabama?

Namni hundinuu yoo of-eeggachuu dhaa baatan HIV/AIDS'n qabamuu ni danda'u: namootni duulloman, namoonni dargaggoo ta'an, kan dubrummaan hin tuqamin, mucooliin, hundinuu. HIV/AIDS'n akka bokkaa isa fira jed-hee addaan hin baafnee ti. Hundumaa wal-qixa tortorsa. **HIV'n gosaan hin qoodu.** Namootni hedduun akka AIDS qaban ifa baasuu ni'sodaatu, sababni isaas namoonni isaaniin addaan qoodan akka jirani fi maqaa balleessan wan beekaniif. Kuni dogoggora. Hundi keenya namoota AIDS qaban waliin jiraachuu baruu nu barbaachisa. Amma illee yaadadhaa: gudeelchi hidhaa mukaa keessa jiru kan ibidda keessa jirutti hin kolfu. Boru sita'uu ni danda'a.

Jalqaba AIDS

Seenaan burqaa AIDS waggootii kurnan yartuu darban keessatti ala-baay-ee jijjiiramera:

vaayresii mana qorannaa keessatti uumamuu irraa hanga luuxii fi Afrikaatti. Kuni Afrikaanoota hedduu aarsee waay-ee burqaa isaa tii tuffatanii dhiisuu akka filatan godhe. *Namootni mana gubatu keessa jiran wal-loluu dhiisuun irra hin jiru.* Burqaan AIDS amma hedduu dhimma hinbaasu, waan amma hundi keenya, Afrikaanootni fi kan hin ta'inis haala wal-fakkaatuun balaa HIV/AIDS tiif saaxilamnee jirra. **Balaa irraan kan siga'u eenyumma kee utuu hin ta'in waan ati gootuu dha.**

Waraqaa gabaabduu kana keessaa hubachuun kan barbaachisu, hawaasota Afrikaa Minesootaa keessa jiraatan keessatti lakkoofsi namoota HIV/AIDS qaban hedduu gud-datee argamuu isaa ti; fi Afrikaanoota Minesootaa keessa jiraatan keessaa 53% (dhibba keessaa shantamii sadii) dhi-ira, akkasumas 47% (dhibba keessaa afurtamii torba) dubartii dha-www.health.state.mn.us.

Illustrations: Genvieve Roudane, 2003
Funding: New American Collaborative, Wilder Foundation and Otto Bremer Foundation

Dhugaa Afrikaa keessa jiru

Afrikaa keessa uummatni miliyoona 2.3'tti lakkawamu HIV/AIDS'n qabamee waliin jiraataa jiru. Guyyaa guyyaatti 6000 tu AIDS'n du'u. Bara 2000 keessa, ijoollee abbaa fi haadha hin qabne miliyoona 16'tu jiru turan; bar 2010'tti miliyoona 28'tu jiraatu: www.cnn.com/2000/HEALTH/AIDS/07/13/aids.orphans/index.html/ irratti ilaali HEALTH. Senegaal fi Ugaandaan AIDS'n akka hin babal'anne gochuu irratti irra guddaatti kan miilkaawanii dha. Ugaandaan, biyya irra guddaatti AIDS'n keessatti babal'achaa ture yommuu

Sababa Malee Dibbeen Gonkumaa Hin Rukutamu

Yeroo leenci ganda kee keessa dhufu, sagalee bil-bila keetii ol-kaasuu qabda. Ugaandaa keessatti kana goonee; akka dubbii hamaatti fudhannee milkii irratti arganne. AIDS'n karaa beekamoo lakkoofsaan muraasa ta'aniin waan daddarbuuf jecha of-irraa ittisuun ni danda'ama. Yoo gahaatti dammaqiinsa ol-kaafne, ni dhaabbata.

— Prezidaantii Ugaandaa Yowerii Museveenii

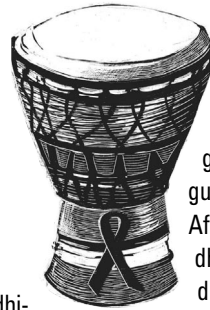
Mootummaan Ruwaandaa amalli qunnamtii saalaa dhi-irotaa biyya lafaa guutuu keessatti HIV/AIDS babali'isuu irratti gahee guddaa xabataa akka jiru ittu walii-gala.

Lola HIV/AIDS irratti geggeeffamu keessatti dhiirri hirmaattota akka ta'an gochuun karaa haala adeemsa balaa dhukkuba kanaa jijjiiruuf mirkanaawoo ta'an keessaa isa tokko dha, akka UNAIDS'tti. Kana waan ta'eef UNAIDS duula bara addunyaa guutuu keessatti godhamuuf mata duree **"dhiironni garaagarummaa ni fidu"** kan jedhu kan filateef.

Sadarkaa guutuu idil-addunyaatti, dubartoonni umriin isaanii waggaa 15 hanga 24 gidduu jiran namoota akka haaraatti HIV dhaan qabaman keessaa walakkaatti lakkaawamu. Namoota guguddoo biyyoota kibba Sahaaraa Afiikaa /Sub Saharan Africa/ keessa jiran keessaa dhib-bantaan 55 (55%) dubartoota akka ta'an tilmaameera.

Shamarran wagoota kurna keessa jiran dargaggoota umrii akkasii irra caalaa marraa 5 HIV/AIDS'n gaaga'amanii jiru.

Sababa lakkoofsa kanaa kan ta'e wal-gituu dhabuu

walitti-dhufeenya dubartootaa fi dhiirootaa ti; keessaa iyyuu walitti-dhufeenya saalaa ilaalchisee.

Goolii fi roorroon dubartootaa fi shamarran irra ga'u fakkeenya ija-banachiisaa ta'ee dha. Humnaan gudeeduun bal'inaan jira; Kibba Afrikaatti /South Africa/ immoo, namooti guguddoon AIDS'n qabaman, dhukkuba kana irraa nufayyisa jedhanii amanuu dhaan durboota umriin isaaniin gadii kan dhukkuba kanaan hinqabamin humnaan gudeeduun gabaafamee jira. Gooliin dubartoota irra ga'u haala akkana ifaa hin ta'iniinis ni ta'a. Shamarran ijoollee ta'an yeroo baay'ee namoota "abbaa shukaaraa" ta'aniin kennaa fi gochaa adda addaa tiin gowwomsamanii qunnamtii saalaa waliin godhu. Wal-qunnamtiin wal-hin gitne akkasii waan dubartoota irra ga'uuf deemu irratti gahee guddaa qaba, balaa dhukkuba kanaan qabamuu keessatti.

Gochaaleen aadaa fi hooda irratti hundaawanii babal'ina AIDS tiif gumaachan: Dhaqna-qabuu dhiiraa, dhaqna muruu dubartii, gursummeetii dhaaluu, reeffa qulqulleessuu, bareedinaaf tumachuu ykn bareedinaaf of tottolchuu, baay'ina lakkoofsa namoota wal-qunnamtii saalaa waliin godhanii, garmalee dubartii hedduu fuudhuu, fi ijoollee durbaa xixinnoo namoota gudguddoo niitoota biraa qabanitti eerumsiisuu.

Maddi Oduu: afrol news – www.afrol.com

Ittisa

Namni kophee qabu qoree hin sodaatu.

HIV/AIDS of-irraa ittisuu dhaaf karaa jajjabduu lama qofa tu jira – gonkumaa qunnamtii saalaa godhuu dhiisuu, ykn yeroo qunnamtii saalaa gootuu hundumaa kondomii laastikiitti fayaadamuu. Kondomii laastikiitti yeroo qunnamtii saalaa gootu hundumaa keewwachuun of-irraa ittisuuf carraa ati qabdu keessa isa irra guddaa dha. Yaadadhu: muka dabu qileensi hin cabsu. Dubbiin kondomii jaalachuu fi dhiisuu kee miti. Sagaleen dibbee yeroo jijjiiramu sirbitootni dhawaata isaa duukaa bu'uu qabu. Sirbi qunnamtii saalaa jijjiiramee jira, kondomiitti fayyadami. Namni kophee qabu qoree hin sodaatu. Namoonni tokko tokko kondomii keewwachuun akka isaan jeequ dubbatu. Obsi gadheen hin jiru. Qophii gochuun adeemsa hin balleessu. Akka warri Swaahilii jedhu: Haraka haraka haina baraka: Ariifadhu ariifadhuun eebba hin qabu. Yeroo fudhadhuu tii yeroo hundumaa kondomii keewwadhu. Sammuu qulqulluutti eeggadhuu tii lubbuu kee olfadhu: Alkoolii fi surrati murtii hubu. Sammuu qulqullu-utti eeggachuun carraa dhukkuba kana of-irraa ittisuuf carraqu kee tii siif fooyyeessa.

Dhara akka dhugaatti dhi-haatu /Sheekkoo/

Sheekkoon du'aaf nama kennu, kan amma Afrikaa keessatti babal'atee jiruu fi tarii namoonni Afrikaa addana Minnesotaa keessa jiran tokko tokkos itti amanana, wal-qunnamtii saalaa durba waliin qabaachuun AIDS irraa nama fayyisa isa jedhuu dha. KUNI DHARA. WANNI AIDS IRRAA NAMA FAYYISU HINJIRU. Yaadni kuni duratti Prezidaantii Zaambiyaa kan ture Kenneth Kaavundaa haalaan aarsee akkana jedhe: "Nu fayyisa jettanii amanuu dhaan mucaa tokko humnaan gudeeddu. Kun maraatummaa attamii tii?" Durba tokko ykn mucaa tokko wajjin qunnamtii saalaa gochuun nama badiin AIDS'n qabamuu irra ga'e kan biraa uumuu dha. Sanyiin bisingaa moofaa fi haaraan walumatti baabura daakuutti nam'uu dha. Dhugaadhumatti, haalli nama humnaan gudeedu sanatti irra caalaa badaa ta'uu ni mala,

yoo durbi ykn mucaan sun dursitee/dursee AIDS qabaate: dhukkuba isaa irra hamaa gochuu dhaan haala wal-xaxaa keessa isa galchuu ni danda'a.

Sababa AIDS irraa nafayyisa jette amantuuf ykn osoo beektuu nama biraatti dabarsuuf, akka duraan jedhametti, "ani gabaa keessaa hin bitne", jechuun kan humnaan gudeeddu yoo ta'e, kun nama ajjeesuu dha. Kutaaleen US 24 nama utuu beekuu HIV/AIDS nama qabsiisutti ni roorrisu. Seera qofa utuu hin ta'in, billaa qara lamaa ta'ee sihumaan iyyuu kan si miidhuu dha. Akka namoonni keenya jedhan: *namni laga yaa'utti fincaa'u akeekkachiifamuu qaba, sababni isaas firri isaa ykn ishee kam iyyuu gara fuula duraatti laga sana irraa dhuuguu waan maluuf.* AIDS'n naannawee wal-ga'a: obboleetti kee, obboleessa kee, mucaa kee ta'uu ni mala: Naannawee mana keetti dhufa.

Yaadadhu!

- Namni HIV/AIDS'n qabame tokko iyyuu immigreshniitti hin gabaafamu.
- Yeroo ammaa carraan karaa afaaniin ilaalamu ni jira
- Osoo eenyummaan kee hin beekaminis ilaalamuun ni danda'ama.
- Qorannaan hundinuu icitii dhaan eegama.
- Dhukkubsatooti HIV/AIDS inshuraansii fayyaa yoo hinqaban ta'ee illee tajaajila fayyaa argachuu ni danda'u.
- Osoo hin turin HIV qabachuun kee qoratamee yoo beekame daftee tajaajila fayyaa argachuu jalqabuu fi yeroo dheeraa jiraachuu ni dan deessa.
- Kondomii laastikii qofatu AIDS of-irraa ittisuuf irra caalaa gaarii dha.

Dhimmi AIDS dhaa balaa-qabeessa. Akka waan hinjirree fakkeessuun nu-hin-gargaaru. *Sa kogolen be dogo* akka warri Bambara jedhan – *bofa dhokate tu ol-guddata – le serpent qui est cache s'agrandisse.* Arbi guddatee gaheessa ta'a, namoonni yoo jaallatanis dhiisanis. Haasofni kuni baay'een keenya kan hin feene akka ta'e ni beekna. Haa ta'u malee waayee isaa dubbachuu fi of-irraa ittisuuf carraaquu nu barbaachisa. Namni kam iyyuu shorbaa mixmixaa ariitii dhaan hin dhugu; yeroo kee fudhadhu, waayee kanaa itti yaadi, waraqa kanas irra deebi'ii dubbisi. Achiin booda namoota biraatti himuu jalqabi, of-irraa ittisuu hojii irra olchuu jalqabii. Ofii kee tiif godhi, ijoollee keetiif jecha godhi, maatii kee tiif jecha godhi, gosa kee tiif jecha godhi, qomoo keetiif jecha godhi Afrikaanoota 6000 tu guyyaa guyyaatti sababa AIDS tiif du'u. Hundi keenya du'aaf yoo of- laanne eenyutu ijoollee keenya guddisaa?

Mawa

Minnesota African Women's Association
Waldaa Dubartoota Afrikaa Minnesootaa

(Oromo)

Yeroo leenci ganda kee keessa dhufu, sagalee bilbila kee tii olkaasuu qabda

Haala aadaa wajjiin wal-simateen Barnoota HIV/AIDS irratti Afrikaanoota Minesootaa tiif Qophaa'e

MAWA, Minnesota African Women's Association
MAWA Waldaa Dubartoota Afrikaa Minnesootaa
2507 Fremont Avenue North, Suite 215
Minneapolis, MN 55411
612-529-9267, x 3302 Fax: 612-529-4743
Mawa0302@yahoo.com

Yoo waan tokko baallan meexxii hin tuqne, baallan hin shakaksan. Kanaafi nuti uummatni Afrikaa, warri waayee qunnamtii saalaa fi HIV/AIDS hin dubbanne, amma waayee isaa dubbachuun kan nu irra jiraatu. AIDS'n (Eedsiin) uummata Afrikaa lakkoofsaan guddaa ajjeesaa jira. Addana Minesootaa keessatti, namootni Afrikaa 335 AIDS wajjin jiraataa jiru; bara 2002 keessa namootni AIDS qaban harawaan 65 bira ga'amani kan jiran yommuu ta'u, Minesootaa keessatti biyyootni 6 hedduu kan tuqamani dha. Nuti Afrikaanootni, HIV/AIDS akka hamaatti fudhachuu jalqabuutu nu irra jira. *Titiisni kan ishee gorsu hin qabne, reeffa duukaa owaala senti.* Prezidaantootni Afrikaa AIDS irratti duula labsanii jiru; amma kanatti jaba dha. *Yeroo wayniin gubbaa manaatti maramu, muramuun yeroo isaa ti.* Waynichi gubbaa mana keenyaatti marameejira: kutuu tu nu irra jira.

HIV fi AIDS'n maalii dha?

HIV'n jechootni '*Human Immuno-deficiency Virus*' jedhaman gabaabaatti kan ittiin waamamanii dha. Vaayresiiin kun kan AIDS fidanii dha. AIDS'n '*Acquired Immuno-deficiency Syndrome*' irraa kan dhufe yommu ta'u, hiikni isaa yommuu vaayresiiin HIV si waraantu, qaama kee keessaa wanni dhukkubaa fi tortora sirraa ittisu hubamuu dhaan sana booda dhukkubaa fi tortora oolchuu dadhaba. Dhukkuboonni fi tortori duratti irraa fayyuu dandeessu turte amma si ajjeesuu ni danda'u, hangam takka cimaa fi dardara yoo taate illee: *akka leenca dulloomee titiisni illee mo'attuu taata.*

Namni tokko attamitti HIV/AIDS'n qabamaa?

HIV'n kan siqabuu danda'u qunnamtii saalaa gochuu dhaan ykn, nama dursee vaayresii sana qabuu waliin walitti bu'insa dhiigaa fi dhiigaa gochuu dhaani. Nama qabamee jiru baruu hin dandeessu yoo qoratamaniiru ta'ee, sana iyyuu yoo sitti himani malee Namootni HIV qaban akka qaban beekuu dhiisuu ni malu, sababni isaas fayya- qabeessa waan fakkaataniif akkasumas dhukkubbiin waan itti hindhaga'amneef. Yoo dhuma illee fayya- qabeessaa fakkaatani dhukkubbiin itti hin dhaga'amne illee dhukkubbiin itti dhaga'amu isaaniin dura waggootii dheeraaf namoota biraatti dabarsuu ni danda'u. Kan ati HIV/AIDS qabaachuu kee baruu dandeessu dhimma sanaaf yoo qoratamte ykn. Mallattoon

mil'achuu yommuu jalqabuu dha. Baay'een mallattoo dhukkuba kanaa dhukkubbootuma haaraa hin taane kan akka ho'ina qaamaa fi garaa kaasaa ti. Namootni HIV/AIDS qaban dawaa fudhachaa jiru yoo ta'ee illee sitti dabarsuu ni danda'u. AIDS qabaachuu kee kan sitti himuu danda'u doktora qofa. HIV/AIDS dhaaf **KITTIBAATIIN HIN-JIRU. AIDS irraa WAAN NAMA FAYYISUU HINJIRU.** Qorichootni namoota AIDS qabaniif kennaman yeroo dheeraaf akka jiraatan isaan gargaaru fi foyyeesuuf malee isaan hin fayyisu. **HIV/AIDS of irraa eeguu qofaatu meeshaa dha.**

HIV/AIDS'n attamitti daddarba? HIV'n karaa itti darbuu danda'u 3 tu jira:

- Nama HIV/AIDS qabu waliin karaa buqushee, munnee ykn afaanii qunnamtii saalaa gochuu
- Lilme coraa jalaa namni biraan itti dhimma ba'etti fayyadamuu.
- Haadha irraa gara mucaa isheetiitti yeroo ulfaa ykn da'umsaa fi harma hosisuu.

Dhugaatti, HIV'n furdina garaa garaa tiin dhiiga, dhalcha, dangala'aa buqushee, aannan harmaa, hancufa, fi imimaan kessatti ni argama – bal'inatti: www.cdc.gov/hiv/pubs/facts/transmission.htm ilaali. Yoo si dhukkuba ta'ee dhiiga nama biraa fudhachuun United States keessatti sibaarbaachise, hin sodaatin: dhigni gumaachame hundi HIV tiif qoratamee fi namootni HIV/AIDS qabanis United States keessatti dhiiga gumaachuu waan hin dandeenyeef.